

Recenzja

pracy doktorskiej p. mgra lic. Rafała Borowego

pt. Instytucja domniemanej śmierci współmałżonka w kanonicznym porządku prawnym, Warszawa 2026, ss.384,

napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Tomasza Białobrzeskiego, prof. ucz.

1. Ocena tematu, celu i przedmiotu pracy

Tematyka podjęta jako przedmiot rozprawy doktorskiej należy do zagadnień specjalistycznych i złożonych, znajdujących się na pograniczu prawa kanonicznego materialnego i procesowego. Wybór tematu, jak się wydaje, jest trafny i uzasadniony zarówno z perspektywy naukowej, jak i duszpasterskiej. Problematyka domniemanej śmierci współmałżonka, choć obecna w praktyce Kościoła od wielu lat, nie doczekała się w polskiej literaturze prawa kanonicznego gruntownego i kompleksowego opracowania. Nie znaczy to jednak, że kanoniści nie podejmowali tego zagadnienia. Od strony duszpasterskiej i procesowej były przypadki małżeńskie, w których niezbędna była interwencja władz kościelnych, w tym także Stolicy Apostolskiej.

Celem pracy doktorskiej – jak zaznaczył Autor we Wstępie s. 7 - jest przedstawienie instytucji stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka w prawie kanonicznym w perspektywie jej rozwoju historycznego, zakotwiczonego, w dogmatycznych przymiotach chrześcijańskiego małżeństwa. Podstawową zaś tezę dysertacji jest przekonanie, że procesowa instytucja stwierdzenia domniemanej śmierci zaginionego współmałżonka jest konsekwencją materialno-prawnej instytucji przeszkody węzła małżeńskiego, która to z kolei jest osadzona w nierozzerwalności i jedności małżeństwa.

Doktorant skupił się na czterech obszarach, które jednocześnie stanowiły pytania-problemy. Pyta więc: skąd wywodzi się i jak przedstawiana jest w wypowiedziach magisterium doktrynalna zasada jedności i nierozzerwalności małżeństwa? Jakie niesie za sobą konsekwencje prawne? Jak organy władzy kościelnej odpowiadały na potrzebę rozwiązania konkretnych problemów wynikających z niepewności śmierci współmałżonka w różnych okresach historycznych? Jak w obowiązującym prawie kanonicznym Kościoła łacińskiego ustawodawca opisał to zagadnienie? Dodatkowo wskazał na bardzo specyficzny kontekst relacji pomiędzy przeszkodą węzła, zasadą *favor matrimonii*, a dopuszczeniem do nowego związku w sytuacji śmierci wyłącznie domniemanej.

2. Układ rozprawy

Strukturę tematyczną rozprawy Autor dostatecznie objaśnił we Wstępie (ss. 9-14). Na recenzowane opracowanie składają się: spis treści, wykaz skrótów, wstęp, cztery dość obszerne rozdziały, zakończenie, bibliografia i summary. Wstęp jest metodologicznie poprawny i wystarczająco zapoznaje czytelnika z problemami, które są przedmiotem refleksji naukowej. Kolejność rozdziałów jest zasadna. Moim zdaniem zupełnie niepotrzebnie tak obszernie i szeroko potraktował Doktorant rozdział I i II. Ten pierwszy dotyczy historyczno-dogmatycznej ewolucji doktryny w sprawie jedności i nierozzerwalności małżeństwa (ss.11-67). Natomiast drugi rozdział zawiera konsekwencje prawne jedności i nierozzerwalności małżeństwa kanonicznego (ss. 68-154). Te treści są potrzebne, wiążą się bezpośrednio z tematem, ale nie było potrzeby by je przedstawiać na 150 stronach. Zarówno przymioty małżeństwa tj. jedność i nierozzerwalność, jak i przeszkoda węzła oraz *favor natrimonii* niewątpliwie służą do zrozumienia instytucji domniemanej śmierci małżonka.

3. Źródła i literatura

Przy ocenie doktoratu należy podkreślić bardzo bogate źródła i liczną literaturę przedmiotu. Bibliografia składająca się ze źródeł i opracowań jest imponująca, bo zamieszczona na stronach od 324 do 381. Autor rozprawy doktorskiej nie tylko odniósł się do stosownych norm w Kodeksach prawa kanonicznego z 1917 i 1983 roku, ale także dokonał kwerendy archiwalnej w Apostolskim Archiwum Watykańskim, w Archiwum Dykasterii ds. Tekstów Prawnych i Archiwum Dykasterii ds. Nauki Wiary. Szczególnych materiałów dostarczyło badanie zbiorów w Komisji Kodyfikacyjnej (1904-1917), Papieskiej Komisji ds. Odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego (1965-1983), Najwyższej Świętej Kongregacji Świętego Oficjum (do 1908 roku), Świętej Kongregacji Dyscypliny Sakramentów (1908-1958) oraz Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego (1917-1960). Nie sposób także pominąć liczne opracowania fragmentaryczne, komentarze do kodeksów i literaturę teologiczną, konieczną przy badaniu aspektów doktrynalnych. Znacząca liczba tych źródeł nie została dotychczas opublikowana, zatem Doktorant ma duży wkład w kanonistykę.

4. Metoda

Wzmianka o metodach zamieszczona we wstępie jest zwięzła (s.8-9). Autor zaznacza, że w pracy posłużono się różnorodnymi metodami badawczymi. W pierwszej kolejności przywołał metodę krytyczno-indukcyjną. Za jej pomocą, na podstawie analizy poszczególnych źródeł poznania prawa i przypadków, które były powodem ich powstania ustalano, dlaczego ustawodawca określił normy prawne w taki, a nie inny sposób, uwzględniając kontekst historyczny kazusów służących za podstawę wyprowadzenia ogólnej normy. Następnie, za pomocą metody logiczno-językowej Autor przeprowadził badanie norm skodyfikowanych. Wykładnia ta uwzględniała zasady interpretacji ustaw kanonicznych wyrażone w kan. 17 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku oraz kontekst teologiczno-duszpasterski aplikacji norm we wspólnocie Kościoła. Wydaje się, że zastosowane metody badawcze są odpowiednie do zgłębianego tematu.

5. Treść i jej ocena merytoryczna

Wyżej zaznaczyłem, że niepotrzebnie tak szeroko i wnikliwie potraktowano rozdziały I i II, dlatego też nie będę odnosił się to ich szczegółowej oceny merytorycznej, chociaż należy uznać, że są to opracowania bardzo kompleksowe.

Z kolei rozdział III został zatytułowany: Stwierdzenie domniemanej śmierci współmałżonka do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku (ss. 155-251), zatem na ponad stu stronach tekstu prezentuje się ewolucję praktyki kanonicznej w sprawie stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka od początków formowania się organizacji kościelnej do czasu funkcjonowania pod rządami Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku. W tym rozdziale odniesiono się do konsekwencji przeszkody węzła małżeńskiego, jakie wynikały z sytuacji niepewności co do jej ustania w wyniku śmierci jednego ze współmałżonków. Ze względu na fakt, iż nie można było zawrzeć w sposób legalny kolejnego małżeństwa, dopóki nie przedstawi się pewnych dowodów lub dokumentów na śmierć pierwszego współmałżonka liczni wierni, mimo braku kontaktu od swojego męża lub żony od wielu lat, nie mogli zawrzeć nowych związków kanonicznych. W odpowiedzi na tę sytuację, ustawodawca kościelny decydował się na wprowadzanie norm w dniu 13 maja 1868 roku. Była to Instrukcja Kongregacji Świętego Oficjum *Matrimonii vinculo*, która w sposób kompletny ukształtowała sposób postępowania w sprawach o stwierdzenie domniemanej śmierci małżonka. Instrukcja – pomimo upływu lat – jak słusznie podkreśla Doktorant (s.186) - jest aktem, który może być pomocny w rozstrzyganiu tych spraw także współcześnie.

Bezcenne w tym rozdziale są pojedyncze kazusy w sprawie domniemanej śmierci współmałżonka, jest ich 20, które były rozstrzygane przez różne organy Stolicy Apostolskiej poczynawszy do Kongregacji Soboru z 1587 roku. Autor w oparciu o archiwalne źródła przedstawił rozstrzygane przypadki w których wyraźnie widać jak ewoluuje procedura w odniesieniu do podjętej tematyki. Każdy kazus jest przedstawiony sumarycznie w narracji rozprawy, natomiast w przypisie są zamieszczone treści dokumentu, który stanowił źródło archiwalne. To bardzo pracochłonne przedsięwzięcie, ale też przybliży czytelnikowi nieznane obszary badawcze. Wspólnym mianownikiem tych kazusów było przypomnienie, że sam upływ czasu od zaginięcia nigdy nie był wystarczającym fundamentem wytworzenia przekonania o śmierci, ale był jednym z dowodów. Ponadto można zauważyć, że Kongregacje Rzymskie służyły pomocą miejscowym ordynariuszom i też łagodziły wymóg uzyskania absolutnej pewności co do śmierci współmałżonka, na rzecz osiągnięcia pewności moralnej, możliwości oparcia się na jednym świadku, a nawet na powszechnym przekonaniu (*fama*). Instrukcja z 1868 roku pozwalała oprzeć się nie tylko na dokumentach i zeznaniach naocznych świadków, lecz także świadkach dalszych, poszlakach i domniemaniach. Analiza w tym rozdziale została przeprowadzona rzetelnie i świadczy o dobrej znajomości źródeł prawa oraz literatury przedmiotu. Autor wykazał się umiejętnością krytycznej analizy poglądów kanonistów oraz samodzielnego formułowania wniosków.

Ostatni rozdział tj. IV, dotyczy zagadnienia związanego z aktualnym prawodawstwem regulującym kwestie proceduralne w sprawie kanonicznego procesu o stwierdzenie domniemanej śmierci współmałżonka, szczególnie związane z wykładnią kan. 1707 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. W pierwszej kolejności analizie został poddany proces redakcyjny tego kanonu. Jest to kwestia istotna i interesująca bowiem przy kodyfikacji Kodeksu z 1917 roku także dyskutowano na ten temat, ale ostatecznie nie sformułowano kanonu dotyczącego domniemanej śmierci współmałżonka. Nie było także tego kanonu w pierwszych schematach posoborowej kodyfikacji, dopiero głosy różnych gremiów, w tym KUL-u, spowodowały że zaproponowano trzy nowe kanony dotyczące tej kwestii. Ostatecznie przyjęto sformułowanie schematu z 1980 roku, pomijając paragraf o tym, że udział obrońcy węzła w tym postępowaniu nie jest wymagany. Problematyka domniemanej śmierci współmałżonka znalazła się w ramach prawa procesowego, choć nie brakowało głosów o umieszczeniu do kanonów o małżeństwie albo do kanonów o osobach fizycznych. W kolejnych partiach rozdziału Doktorant przedstawił sposób procedowania od strony formalnej i dynamicznej. Interesująco wypadła relacja norm kodeksowych do instrukcji *Matrimonii vinculo* w opiniach

wielu kanonistów oraz stanowiska uczonych co do tego, czy ma być to procedura sądowa, czy administracyjna. Mimo różnych głosów Doktorant opowiada się i uzasadnia, że procedura o domniemanej śmierci współmałżonka ma charakter procedury administracyjnej powiązany z ściśle duszpasterskim wymiarem. (s.321). Szkoda, że Autor dysertacji nie ustosunkował się do zagadnienia, który biskup jest właściwy do rozstrzygnięcia sprawy domniemanej śmierci współmałżonka przedstawiając tylko wielość poglądów uczonych (ss.265-266). W zakończeniu pracy stwierdza o kompetentnym biskupie diecezjalnym (s. 321). Cenne jest natomiast dookreślenie cech deklaracji/dekretu o domniemanej śmierci współmałżonka (ss. 293-294). W końcowej części ocenianego IV rozdziału wskazano skutki jakie niesie ze sobą wydanie decyzji deklaracji domniemanej śmierci współmałżonka akcentując możliwość legalnej celebracji małżeństwa, tj. uwolnienie od zakazu kanonu 1085 §2 KPK z 1983 roku, ochronę jedności i nierozzerwalności i też uchylenie wynikającego z przeszkody węzła *favor matrimonii*. Rozdział IV to bardzo merytoryczny, sumienny, dojrzały i pogłębiony fragment rozprawy doktorskiej.

Całość studium cechuje duży stopień wnikliwości badawczej oraz dobra orientacja w aktach prawnych. Autor umiejętnie prowadził narrację w tekście głównym, ale też odsyła do przypisów w których zamieścił źródła. Należy też podkreślić sumiennność Doktoranta, który przeanalizował właściwe akty prawne, orzeczenia Kongregacji Rzymskich oraz opracowania monograficzne i artykuły z zakresu kanonicznego prawa procesowego. Wielość i szczegółowość poruszanych kwestii domagała się od p. mgra lic. Rafała Borowego odpowiednich kompetencji naukowych, by dokonać właściwej syntezy. Doktorant wykazał się też poprawnym i ostrożnym formułowaniem zdań i wnioskowaniem. Praca jest napisana dobrym językiem prawniczym i czyta się ją z zainteresowaniem. W pracy jednak można dostrzec literówki np. strony 242, 258, 263, 271, 282, 283, 294 i 302. Zdarzyły się też błędy ortograficzne na s. 222 zamiast ‘potencjalny’ jest ‘potężalny’ i na s. 283 zamiast ‘świadców’ jest ‘światków’.

6. Wniosek końcowy

Podjęta analiza rozprawy doktorskiej p. mgra lic. Rafała Borowego uwiaryściła zawarte w niej walory oraz obiektywne osiągnięcia naukowe Autora. Rozprawa doktorska jest logicznie skonstruowana, argumentacja jest solidna, doktorant kilkakrotnie zdobył się na krytyczne oceny rozwiązań prawnych lub stanowisk uczonych. Ponadto bardzo sensowne są

podsumowania poszczególnych rozdziałów. Szczególnie trafne, przejrzyste, syntetyczne i jednocześnie piękne jest podsumowanie III rozdziału (ss. 249-251). Język dysertacji jest staranny i dlatego jej lektura nie napotyka problemów. Recenzowana rozprawa doktorska – moim zdaniem – jest pracą bardzo dobrą, samodzielną, twórczą i poprawną metodologicznie. Przedłożona praca doktorska stanowi cenne dzieło, jest w nim usystematyzowanie, przedstawienie i ocena różnych poglądów na gruncie kanonicznego prawa materialnego i procesowego. Dysertacja jest w istocie pogłębioną interpretacją kanonu 1707 KPK z 1983 roku w powiązaniu z istotnymi przymiotami małżeństwa, instytucją przeszkody węzła małżeńskiego i zasadą *favor matrimonii*. W sposób kompetentny omawia się przesłanki prawne, władzę ordynariusza miejsc, znaczenie postępowania dowodowego oraz rolę moralnej pewności w podejmowaniu decyzji administracyjnej. Moim zdaniem praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Niniejsze studium skłania do przedłożenia wniosku o dopuszczenie p. mgra lic. Rafała Borowego do dalszych etapów przewodu doktorskiego, zmierzającego do nadania stopnia doktora nauk prawnych.

(ks. prof. dr hab. Henryk Stawniak SDB)

Warszawa, 23.06.2026 r.